

SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

SELÇUK

Dergisi

LETAİF-NAMELERDE NASREDDİN HOCA*

NASREDDİN HODJA IN COLLECTION OF JOKES

Uzman Mustafa CAN**

The Jokes of Nasreddin Hodja, which are considered to be the everlasting source of coy, constitute the finest samples of Turkish intelligence and witty remarks of the Turkish people. Although some jokes which do not reflect Hodja's moral values and virtues have been added to his collection it is quite easy to distinguish them from the genuine ones.

Since some collections of jokes report that Hodja lived during the age of Seyyad Hamza the poet, who is a contemporary of Yunus Emre, it will not be wrong to take Alaeddin, the emperor of the Seljuk Turks for Tamburlane.

Nasreddin Hodja, who is a well-known witty personality and who is the reflection of the Turkish intelligence, spirit and the Turkish world-view, is a philosopher and a master of sociology.

His jokes, which are full of wisdom and which can be applied to all ages and situations, can also be considered as 'laughable facts'. These jokes were compiled after the XV.th century and began to be called as "Collection of the Jokes of Nasreddin Hodja". The manuscripts and tablets of

* Selçuk Üniversitesi I. Milli Nasreddin Hoca Sempozyumu'na (9 Temmuz 1986) sunulan bildirisi.

** Selçuk Üniversitesi Fen-Ede. Fak. T.D.E. Bölümü Öğretim elemanı.

such collections can be found in libraries both in Turkey and abroad. It has been claimed in some collections that Hodja has works consisting of his love poems and philosophical maxims.

Hodja's collections of jokes, some of which are manuscripts or tablets in Arabic script and some of which are in Latin alphabet, have been collected and edited by a large number of Turkish scholars. Research workers from the east and west have also examined his extraordinary personality and his wonderful jokes and have either translated or interpreted them.

Hodja, who has been a symbol of joy and entertainment in the Turkish social life, has also been considered to be a holy personality.

The conclusion that is reached can thus be summarized: Hodja, whose name has gone beyond our national borders, has become an international figure in the eastern western countries. Contrary to the common belief, his power of judgement is not humble and simple, as it seems to be, but extremely rich.

For the reason it will be useful to analyse and to investigate Hodja from the point of view of law, of literature, of history, of scholarship, of aesthetics, of nationalism, of spirit, of religion, of social life, of economics and of character separately.

Türk zekasının, Türk nükte inceliğinin birbirinden zarif örneklerini teşki eden Nasreddin Hoca hikayeleri ve fıkraları, asırlardan beri bitip tükenmek bilmeyen bir neş'e ve neşat kaynağı olmuştur. Nasreddin Hocaya atfedilen fıkra ve latifelerden bazıları, ahlak ve fazilet sahibi bildiğimiz onun şahsiyeti ile bağdaşmaz. Belli ki bunlar uydurmadır ve O'nun letaif hazinesine sonradan katılmıştır. Bunları ayırd etmek sağduyu sahibi herkes için her zaman kabildir.

Eski letaif mecmualarında söz konusu edilen bir çok hikayelerin, gerçekte Nasreddin Hoca ile hiç bir ilgisinin olmadığı anlaşılmıştır. Mesela; Hoca'nın Timurlenk ile muasır olduğu ve onunla aralarında bir çok latifeler cereyan

ettiği rivayeti de bu tür kaynaklara göre tarihi gerçeklere uymamaktadır.(1) Timur'un yaşadığı devir ile Hoca'nın muammer olduğu devir arasında takriben yarım asır fark vardır. Ancak bu demek değildir ki Timurla vaki olan mülatifeler tamamiyle asılsızdır . O mülatifeler olmuştur belki; fakat başka birisiyle. Bu başka biri İsmail Hami Danişmende göre İlhanlıların Konya'ya tayin ettirdikleri "sert, zorlu, zalim bir adam" olarak nitelenen valinin olmak ihtimali vardır(2).

Şair Lamiî'nin Letaifinde Hoca'nın, Yunus Emre ile muasır olan Şair Şeyyad Hamza'nın devrinde yaşadığı rivayet edilmektedir. Bu da Selçuklu devrinin sona erdiği sıralara rastlar ki İsmail Hami'nin görüşünü doğrular mahiyettedir. Zaten İlhanlıların Konya ve Havalisini himaye ve hakimiyetleri altına almaları o yıkılışın sonucudur. Hocanın yaşamış olduğu tarihe bakınca, bazı kaynaklarda iddia edildiği gibi bir takım latifelerin Timurlenk ile değil de Selçuk Hükümdarı Alâeddin ile olduğu rivayeti haklılık kazanmaktadır.

HOCA'NIN KİŞİLİĞİ VE LATİFELERİ

Nasreddin Hoca; kişiliğini fıkraları içinde ortaya koyduğundan hayatı ve fıkralarından çok kişiliği ile tanınan ünlü bir nüktedan, Türk zekasını, esprisini, dünya ve hayat görüşünü temsil eden bir halk filozofudur. (3) Sosyal hayatımızı, iç ve dış yapısıyla toplumumuzu, aile, komşuluk, ticaret, dostluk..vb. ilişkilerimizi çok iyi bildiğinden insanlığın aksak ve hatalı yönlerini birer nükte havasına bü-ründürerek ortaya koyan, gerçekleri espri büyülteciyle gün ışığına çıkaran usta bir sosyologdur.

Her zaman bir gerçeği ortaya koyan O'nun zarif fıkralarına, "güldüren gerçekler"de diyebiliriz. Her devirde tazeliğini koruyan, her biri hikmet dolu fıkraları, XV. yüzyıldan sonra toplanarak "Letâif-i Nasreddin Hoca" adıyla kitap haline getirilmiş, bunlara zamanla yeni fıkralar da eklenmiştir. Bu "Letâif-nameler" in Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde pek çok yazma nshaları da olmakla beraber 1875 den yeni harflerin kabulüne (1928) kadar sayısız örnekler veren taşbasması "Letaif nâmeler" anılmaya değer. Basılmış kitapların en eskileri, 1837 yılına kadar dayanır.

Nasreddin Hoca'nın bu letâif-namelerden sadece başlıklarını derlediğimiz ve Fuzulu'nin,

"Bu bir kitap sözüdür, fehm eden ehl-i hale."

mısra'ını hatırlatan şu hikmetli sözleri, halkın O'na verdiği kişiliği açık, canlı bir şekilde gözler önüne sermektedir.(4)

"Acemi bülbül bu kadar öter."

"Ağaca çıkarken pabucunu koynuna sokarak: Belki ağaçtan öteye yol vardır."

"Ben ne bileyim karanlıkta sağ tarafı."

"Ben sağ iken şu yoldan geçerdim."

"Bilenleriniz bilmeyenlerinize öğretsin."

"Bindiği dalı kesip yere düşmesi."

"Bu kadar tavuğa bir horoz lâzım değil mi?"

"Bu Konyalılar ne iyi adamlardır. Adama döve döve helva yedirirler."

"Buyur kürküm taama."

"Çocuğun kendi buluşudur, ben öğretmedim."

"Çok şükür ki incir hediye ettim. Ya pancar götüreydim kafam gözüm yarılırdı."

"Dokunma kara kargaya, onun üstü bizden kirlidir."

"Dokuzyüz doksandokuz altını veren Allah, birini de verir."

"Dünyanın ortası, eşeğimin ön ayağını basdığı yerdir. İnanmazsan ölç."

"Eğer çömlek hesabına bakarsak, bugün ayın yüzyirmisidir."

"Eski ayı kırpar kırpar da yıldız yaparlar."

"Eşeğin sözüne inanıyorsun da, aksakalımla benim sözüme inanmıyorsun."

"Fincancı katırlarını ürkütmezsen ahirette korkulacak bir şey yoktur."

"İki akçalık ciğeri kapan kedi, kırk akçalık balta-ya tamah etmez mi?"

"İyi buldunuz sahibi ölmüş eşeği."

"Karı, bırak hırsız kendi haline, o birşey bulabilirse elinden almak kolay."

"Kavga bizim yorganın üstüne imiş, yorgan gitti kavga bitti."

"Kazanın doğurduğuna inanırsın da, öldüğüne inanmaz mısın?"

"Kız oğlan kız altı aylık gebe."

"Kurdun kuyruğu koparsa, o zaman sen görürsün tozu dumanı."

"O çomağı sen yeseydin, dört ayaklı olurdu."

"Oğlunun adını Eyub koyma, kesret-i istimalle ip olur."

- "Sarı aşu yiyan gerdege girsin."
- "Tavşanın suyunun suyunun suyudur."
- "Üstüne atılan köpege hitaben: Geç yiğidim geç."
- "Vermege gönlüm razı olmayınca ipe un da serilir,
bulgur da."

• Bundan başka Hoca ile Timr arasındaki "hamamda kıymet biçmek" hikayesi eski tezkirelerimizde daha doğru olarak "İskender-name" sahibi şair Ahmedî'ye isnad olunmaktadır.

Akşehir düşünürleri arasında kuşaktan kuşağa intikal eden ve letaifnamelerde zikr edilen bir rivayete göre Hoca'nın bir takım aşıkane şiirlerini ve hakimane (felsefi) sözlerini ihtiva eden, zamanında yazılmış bir takım eserleri, Timur'un Akşehir'i istilasu sırasında kaybolmuştur.(5)

Nasreddin Hoca'nın letaifi, çeşitli tarihlerde bir çok kimseler tarafından derlenmiş, yayınlanmıştır. Kimisi yazma (6), kimi taş basması ve harekeli arap harflerile, kimi matbu, kimisi de yeni harflerle bazan resimli, bazen de resimsiz olarak genellikle noksan veyahut itinasız pek çok külliyat tesbit edilmiştir. Bunlardan Lamiî Çelebi, Veled Çelebi, Fuad Köprülü (7) gibi değerli bilginlerimizin tetkiklerinden geçmiş, mütalealarıyla kıymetlendirilmiş olanlar belirtilmeye değer.

O'nun şöhreti, yalnızca millî sınırlarımız içinde kalmamış, Türk Alemini teşkil eden Azerbaycan, Kafkas, Kırım idil boyları, Türkistan, Türkmen ve Kırgız diyarları Fin Ülkesi ufuklarını da sarmıştır. Nasreddin Hoca'nın Asya Bozkırlarındaki mevkii ve etkisine dair uzun bir açıklamanın; meşhur Alman seyyah ve yazarı Dr.Karuts'un, Prof.Dr. Fuad Köprülü'nün de temas ettiği "Kırgızlar ve Türkmenler arasında" isimli eserinde yer aldığını belirtmek yerinde olacaktır. Batı'nın büyük müdekkikleri O'nun değerli şahsiyeti, nefis nükteleri üzerinde önemle durarak, bunları tercüme ve şerh etmeğe layık bulmuşlardır.(8)

Nasreddin Hoca hakkında yanlış bilgilerin;
Letâif-i Hoca Nasreddin,
Mecmua-i Letaif,

"İstanbul'da Bir Kış' gibi risaleleri yayınlanan, Tanzimat Edebiyatının mizahçılarından olduğu için o zamanlar yayınladığı bir mizah gazetesinin adından kinaye "Çaylak" lakabıyla anılan "Çingraklı Tatar" yazarı Tefvik Bey'den be-

ri Doğuda ve Batıda yayılmaya devam ettiği görülmektedir. Çaylak Tefvik Bey'in özellikle iki cüz içerisinde toplamış olduğu (Letâif-i Nasreddin)in mukaddimesinde yer alan letaifin ve bilgilerin nereden iktibas edildiği belirtilmemekle beraber, geniş ölçüde Evliya Çelebiden aldığı anlaşılmaktadır.(9)

Bütün bu'letâif-nâmelerde'ki kıssalar bizi şu sonuca vardiıyor ki, bu sonuç asırlardan beri halk arasına sarsılmaz bir kanaat olarak yerleşmiştir.. Hoca merhumu kim anar, türbesini kim ziyaret ederse mutlaka gülecektir. Sosyal bünyemizde bir neş'e, neşat ve inşirah sembolü halinde yaşayan hoca, aynı zamanda bir evliya telakki edilmiştir. Hala günümüzde O'nun ruhaniyetinden medet umanlar mevcuttur. Mezar toprağında şifa hassaları bulunduğuna inanılmakta; O'na karşı beslenen derin sevgi, saygı bu inanç dolayısıyla asırlardır devam etmektedir.

Büyük Fransız Ansiklopedisi'nde ve müsteşrik Galland tarafından 1694 de yazılan ve yayınlanan, "Doğuluların Dikkate Değer Sözlere ve Vecizeleri" adlı eserde Nasreddin Hoca'nın geniş ölçüde bahsi geçmekte ve latifelerinden bazılarının tercümesi yapılarak ruhaniyetine de değinilmektedir. Ayrıca bu kaynaklar merhum'u, âlim, zeki, fazlasıyla hoşsohbet ve kendi tabirleri ile spiritüel bir kişi olarak vasıflandırmaktadırlar.

Şöhreti milli hudutlarımızı aşarak Doğu ve Batı ülkelerinde beynelmilel bir mahiyet almış olan Hoca'nın Türklük sıfatı, ona tevcih edilen sevgiyi bütün Türklüğe ayırttırmıştır. Bu bakımdan en başarılı elçimiz hükmünde adını daima yalnız sevgi ile değil, minnetle de anıyoruz. Nasreddin Hoca bu letaif-namelere göre, ilim ve kültürün her sahasında ele alınacak çeşitli doktrinleri ihtiva eden ve en orjinal tezleri, içinde âleminde yaşatan bir küldür.

Nasreddin Hoca, günün daima üzerinde durulması ve uğraşılması, her kıymet bakımından işlenmesi gereken kaziye halindedir. O görüldüğü gibi mütevazi basit değil, bilâkis son derece zengin bir muhakeme kudretine ve tedailer sür'atine mâlik, akılla zekânın mekanik ve dinamikliğini bir çırpıda ispat ettirecek bir mânevi bünyeye sahip zât-ı şeriftir.

Yine bu vesile ile incelemek fırsatını bulduğumuz söz konusu (Letâif-namelere) göre Nasreddin Hoca;

Ahlâkı, fazileti, sadeliği, asaleti insan yaşayışında bir kompozisyon halinde bulundurmaktadır.

Zamanın hukukçusu olarak milli karaktere çok bağlı olup saygı göstermektedir.

Esop ile kıyaslanmayacak kadar filozofane bir düşünün hazır cevaplılığını bir anda yaşamaktadır.

En üzüntülü bir çehreyi her fıkrasıyla bir anda ayrı bir portreye çevirecek kadar bir büyüye, bir kuvvete, bir sinir reaksiyonuna maliktir.

Halkın zamanla ruhunda, mânâsında fikir aleminde büyüye büyüye, hayalinde yüksele yüksele saflığını ve temiz içliliğini en kutsal bir kudretle fethederek sıvrılmış olan bir evliyadır.

Nüktedanlığın zirvesini aşmış olan bir kudret sahibidir.

Doğduğu yerle, doyduğu yeri vatan kabul etmesiyle, tevazuun en yüksek delili olarak küçükle küçük, büyükle büyük olmasıyla, o zamanda bilhassa kadına büyük kıymet vermesiyle, vefakarlığı ve fedâkarlığıyla başlıbaşına bir alemdir.(10)

Bu itibarla Nasreddin Hoca'yı, hukûkî, edebî, tarihî, ilmî, ahlakî, estetik, millî, ma'şerî ruhî, ekonomik, sosyal, dinî ve karakter bakımından ayrı ayrı, incelemek ve tahlil etmek gerekmektedir. Böylece Hoca, günün henüz bilinmesi ve aydınlanması gereken meçhul yönleri bulunan bir muamma olarak kültür vicdanımızda kalmayacak, benliğine daha çok vakıf olunacak, ihtifalinin etkileri ve yararı daha da yaygınlaşacaktır.

YARARLANILAN LETAİF-NAMELER

A - Y a z m a l a r :

LAMÎİ, Bursalı. Letaif. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazmalar ksm. Nu.: 762.

" " . Letâif-i Merhum Lâmiî. Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Kısmı, Nu.: 242. (Varak 15b-16a. de Ahmedî ile Timur arasında geçen ve Timur'un üzerindeki elbiseye paha biçme hikayesi vardır.)

" . Abdullah b. Mahmud b. Osman İbn Ali. Lâmiî Çelebi Lâtifeleri. (160x100 - 226x142) mm. ebadında, sarı renkli ipek kağıt üzerine rı'ka ile şeyh Ahmet Remzi Dede el-Mevlevi tarafından istinsah edilmiştir. Te'lif tarihi: 953/1546. Sırtı beyaz bez, kapaklar renkli kağıt kaplı şirazeli cilt. 116 varakda yazılar cedvellidir. Konya İl halk Kütüphanesi Prof. Dr.Ş. Uzluk Bölümü, Nu.:6667.

B - T a ş B a s k ı l a r ı :

LETAİF-İ HOCA Nasreddin. Efendi. Mısır, Kahire (Bulak) Matbaası, 1257 h. 40 s. İHK:3780.(1)

LETAİF-İ HOCA Nasreddin. Hikâye-i Mahfiruze Sultan ile Raznihañ. İstanbul, 1876. 40 s.

LETAİF-İ HOCA Nasreddin. "Meşhur ve mütearef Hoca Nasreddin Letaifi ile Mahfiruz Sultan ve Raznihan Hikayeleridir." İstanbul, 1881. 32 s.

LETAİF-İ HOCA Nasreddin. " Hikâye-i Mahfirûze Sultan ile Raznihân Hikâyeleri" İstanbul, 1911.39 s.

LETAİF-İ HOCA Nasreddin. "Meşhur ve Mütearif Hacı Nasreddin letâifi, kenarında Razi-i Nihai ile Mahfiruze Sultan hikayeleri tab olunmuştur." İstanbul, 1293 H. İHK: 3544

LETAİF-İ HOCA Nasreddin. Behai. Neşreden : Hüseyin. İstanbul, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1926. 273+9 s. (400 latife)

LETAİF-İ Nasreddin. Mehmet Tevfik. İstanbul, Vakit Matbaası, 1299. 16 s. (Merhumun matbu letaifnamesinden seçilenlerle sonradan eklenen fıkraları toplanmıştır.) İHK:3567

SALTUKNAME. Abu'l-Hayr Rumi. 1840. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Kısmı. Nu.:162.

C. D i ğ e r D i l l e r d e :

DOWNING, Charles. "Tales of the Hodja." Illustrated by William Papas. London, Oxford Press, 1966.93 page.

HUART, M. Clement. "Konia." La ville des derviches tourneurs. Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure. Paris, Ernest Leroux, 1897. 113-117 pp.

GARNIER, Jean Paul. Nasreddin Hodja. Et les Histori-
es Turques Paris, Rene Julliard, 1958. 176 p.

DİPNOTLAR

- (1) GÖLPINARLI, Abdülbaki. Nasreddin Hoca. İstanbul, Yükselen Matbaası, 1961.112 s.
- (2) TALU, Ercümen Ekrem. Nasreddin Hoca. İstanbul, Maarif Kitaphanesi, 1954.6-9.s.
- (3) ÖNDER, Mehmet. "Nasreddin Hoca." Türk Ansiklopedisi.25 (1977).135-137.s.
- (4) BEHAI. Letaif-i Hoca Nasreddin." İstanbul, İkbâl Kütüphanesi, 1926/1342. 273+10 s.
- (5) KÖPRÜLÜ, Fuat. Manzum Nasreddin Hoca Fıkraları. Hazırlayan:Dr. Ata Çatıkkaş. İstanbul, Üçdal neşriyat, 1980. 158 s.
- (6) LAMİİ, Lamî Çelebi latifeleri. 160x100-226x142 mm. ebadında sarı renkli ipek kağıt üzerine, rik'a yazısıyla, Şeyh Ahmed Remzi Dede el-Mevlevî tarafından istinsah edilmiştir. Telif tarihi 953 H/1546 dır. Sırtı beyaz bez, kapaklar renkli kağıt kaplı şirazeli cilt. 116 varakda yazılar cedvellidir.
- (7) KÖPRÜLÜZADE, Mehmed Fuad. Nasreddin Hoca. İstanbul, Kanaat Matbaası 1918. 5-12, 228-234.ss.
- (8) GARNIER, Jean Paul. Nasreddin Hodja Et Les Histories Turques. Paris, Rene Julliard, 1958. 176 p.
- (9) EVLİYA Çelebi. Evliya Çelebi Seyahatnamesi. 3.C. İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1928.16-17.s.
- (10) TALU, Ercümen Ekrem. A.g.e. 219-222.s.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR :

1 ERGİNER, Kaya; Nasreddin Hoca, Tarihi kişiliği ve Hikayelerinin anlamı. İstanbul Gün Matbaası 1969.96 s.

- 2 GÜR, A. Refik; Nasreddin Hoca'nın Nükte Menşurundan Işıklar, "Kissadan Hisse" Hayatı, Fıkraları Üzerine Fikri, Felsefi bir inceleme. İstanbul Çeltüt Matbaası 1959. 88 s.
- 3 İZBUDAK, Veled Çelebi; Bahai Musavvar Letaif-i Hoca Nasreddin. İstanbul....1918..
- 4 LETAİF-İ Hoca Nasreddin; Kahire Bulak Matbaası 1840. 40 s.
- 5 MEHMET Tefvik (Çaylak): Hazine-i Letaif. İstanbul Matbaa-yi Ebuzziya 1884. 64.s.
- 6 MEYDAN Larousse Yeni Lügat ve Ansiklopedi, "Nasrettin Hoca" 9.C. İstanbul Meydan Yayınevi 1972. 239.s.
- 7 MUSTAFA Cavit; Akşehir Kitabevleri ve Tetkikat Kitabeler, Türbeler, Mezarlar, Akşehirde Gömülü Ünlü İnsanlar. Muğla....1934. 3-8.s.
- 8 ÖNDER; Mehmet; "Tetkikler, Nasreddin Hocaya Dair Yeni Vesikalar". Türk Folklor Araştırmaları İstanbul 4.C. 77. sayı, (Aralık 1955). 1255.s.
- 9 ÖZÖN, Mustafa Nihat- Baha Dürder; Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi. İstanbul Remzi Kitabevi 1967.490 s.
- 10 RIFKI Melul (Meriç); "Anadolu Türk Tarihi Vesikaları, Akşehir Türbe Ve Mezarları". Türkiyat Mecmuası, İstanbul, İstanbul (1935) v.c. 141-212.s.
- 11 SAUSSEY, Edmond; Türk Halk Edebiyatı. (La Litterature Populaire Turques) Çeviren: İlhan Başgöz. Ankara... 1952. 62-72.s.
- 12 TECER, Ahmet Kutsi; Nasreddin Hoca. İslam Ansiklopedisi. 9.C. İstanbul Milli Eğitim Basımevi 1971.109-114.s.
- 13 TÜRK Ansiklopedisi; "Nasreddin Hoca" 25.C. Ankara Milli Eğitim Basımevi 1977. 135-139.s.
- 14 ÜLKÜTAŞIR, Mehmet Şakir - Cahit Öztelli; Nasreddin Hoca. Ankara Ayyıldız Matbaası 1964. 30.s.